

הרב אליהו קב

בגדר איסור אכילה ואיסור הנאה

הגמ' בפסחים (כא, ע"ב): אמר חזקיהו מנין לחמץ בפסח שאסור בהנאה? שנאמר: "לא יאכל חמץ" לא יהא בו היתר אכילה וכו' ופליגא דר' אבהו דא"ר אבהו כל מקום שנאמר "לא יאכל" "לא תאכל" "לא תאכלו" אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה וכו'.

הסתפק המשנה למלך במקום שכתוב "לא תאכל" שלומדים מזה גם איסור הנאה, האם איסור אכילה אסור מכיוון שזו הנאה, או שיש איסור מיוחד על אכילה. וכתב להוכיח מהגמ' שאומרת שיש אופן שילקה (חמש) כגון בשר פיגול שבשלו בחלב, ואכלו. ומלקות אחד חיובו מצד בשר וחלב והקשה דאם חיובו מטעם בשר וחלב שילקה שתיים שהרי גם נהנה באכילתו וילקה הן מצד איסור אכילה והן מצד איסור הנאה. ומוכיח מכאן שיש רק איסור הנאה ואכילה אסורה כיוון שזו ההנאה העיקרית וא"כ יש רק לא אחד וילקה רק כשיאכל. ואם רק יהנה כיוון שזה לא כדרך, לא ילקה.

רע"א בדו"ח הקשה על המשנה למלך מה הגמ' לקמן כ"ב שואלת מגיד הנשה שיהיה איסור הנאה למ"ד אין בגידין בנותן טעם שהגמ' תתרץ שלמ"ד אין בגידין בנותן טעם בהכרח שהאיסור לאכול אינו מצד ההנאה שהרי אינו נהנה דאין בהם טעם. אלא מצד האכילה. וא"כ אין לאסור בהנאה ומוכח משאלת הגמ' שהכלל של ר' אבהו הוא שבמקום שיש איסור אכילה נתרבה איסור הנאה בנוסף על האיסור אכילה ובאמת הוי שני איסורים.

ובספר המצוות לרמב"ם (ל"ת קפ"ז) כתב שבבשר וחלב שנאמר ג' פעמים "לא תבשל גדי בחלב אמו" לומדים אחד לאיסור אכילה אחד לאיסור הנאה ואחד לאיסור בישול. והרמב"ם מנה איסור בישול בפ"ע. ואיסור אכילה והנאה מנה כמצוה אחת וכתב דאם ישאלוהו למה מנה כן, ידע המקשה כי איסור הנאה אין ראוי למנותו כמצוה בפני עצמה מפני שהיא ואכילה ענין אחד. "כי האכילה היא מין ממניי ההנאה" ומשמע ברמב"ם דלא כהרע"א אלא כהמשנה למלך. ובהמשך דבריו הוסיף הרמב"ם דקשה מדוע התורה כתבה ג' פעמים "לא תבשל" ולא כתבה פעם "לא תבשל" ופעם "לא תאכל" ונדע גם איסור בישול וגם איסור אכילה והנאה. ותירץ שבא לרבות שיהא חייב אפי' על אכילה בלי הנאה. כגון שאכלן רותחין עד שנשרף פיו חייב. ולפי זה קשה מה שכתב בתחילה דא"כ יוצא שחייב על אכילה אפי' בלי הנאה וא"כ שהוא ימנה איסור אכילה ואיסור הנאה בשני לאוים נפרדים. וי"ל בדוחק דגדר איסורי הנאה הוא איסור להשתמש בחפץ וא"כ באכילה אף שלא נהנה כגון שבלע רותחים מ"מ יש פה שימוש בחפץ ולכן חייב מצד איסורי הנאה ולא מצד איסור אכילה. דאכילה כזו אין לה שם אכילה. אולם שם הנאה יש כאן, כיוון שהחפץ נוצל. ואם נאמר כך מתורצת גם קושיתו של הרע"א על המשנה למלך מגיד הנשה דהרי כשאוכלים את גיד הנשה הוא לא נהנה וזה גם לא נקרא אכילה אלא רק שהגיד נוצל והשתמשו בו וא"כ יוצא שגם אכילת גיד הנשה היא רק מצד איסור הנאה. (וא"כ הגמ' מקשה שפיר איך אפשר לשלוח ירך עם גיד הנשה לנכרי).

במשנה (כריתות יג, ע"ב) איתא שהמבשל חלב בחלב ואכלו יכול לעבור משום כמה איסורים והקשה בפ"י המשניות להרמב"ם (שם פ"ג מכריתות סוף משנה זו) הרי איסור בשר וחלב הוא איסור מוסיף דבתחילה לא היה איסור הנאה ועכשיו הוא איסור הנאה, וכתב הרמב"ם לתרץ זאת ע"פ נקודה נפלאה דהנה אף למ"ד שאין איסור חל על איסור אפי' באיסור מוסיף מ"מ התוספת איסור חלה ומה שמחדש שבאיסור מוסיף איסור חל על איסור זה שגם האיסור עצמו שאינו מוסיף יחול אבל באופן שלמ"ד שאין איסור מוסיף חל גם המוסיף לא יחול. ולמ"ד שבאיסור מוסיף שניהם חלים כאן לא יחול כלום וא"כ כאן שהיה חלב שאסור באכילה ומותר בהנאה ובשלו עם חלב ואסרו גם את ההנאה אם נאמר שהאיסור הוא חל לכוי"ע למ"ד שאיסור חל על איסור באיסור מוסיף יחול גם איסור אכילה ואם ילקה שנים ואם יהנה יהא רק איסור ב"ח. ואומר הרמב"ם שכאן למ"ד שאין איסור חל על איסור באיסור מוסיף לא יחול האיסור הנאה כיון שהאיסור אכילה שהוא העיקר לא חל ולכן לכוי"ע לא יחול, לא האיסור אכילה ולא האיסור הנאה. כיוון שלמד שאין איסור חל על איסור במוסיף המוסיף לבדו חל לא.

ולכאורה יש מקום לדברי הרמב"ם רק אם איסור אכילה ואיסור הנאה הם איסור אחד ואכילה אסורה כי היא ההנאה העיקרית. לא שייך לומר שאיסור אכילה לא חל והנאה כן יחול ולכן אם ההנאה חל מצד מוסיף, אכילה צריך גם לחול דהם איסור אחד. אבל אם הם שני איסורים א"כ שייך לומר שיחול איסור הנאה לבדו ואיסור אכילה לא יחול כיוון שהוא לא מוסיף על האיסור אכילה של חלב וא"כ מה הקשה ברמב"ם שילקה שתיים. (ויש שהקשו דמיגו שנוסף כעת איסור בחלב שיחשב לאסור מוסיף ושיחול על כל התערובות וגם על החלב איסור של בשר וחלב). תוד"ה כל מקום וא"ת יהא נהנה מחמץ בפסח בכרת, והקשה משנה למלך פ"ג שגגות ד"ה אמנם וכמו"כ בגליון מהרש"א. דהנה בחולין (ק"כ) לומדת הגמ' מפסוק שהשותה חמץ בפסח חייב כרת (ואע"ג דשתיה בכלל אכילה, צריך ריבוי לכרת) והקשו א"כ מה ההו"א בתוס' שנהנה מחמץ בפסח יתחייב כרת הרי אם היה כרת על הנאה לא היה צריך ריבוי מיוחד על שתיה ומזה שיש ריבוי על שתיה מוכח שעל הנאה לא חייבים ומה שאלת התוס'. ויש מהאחרונים שרצו להכניס את זה בשאלת התוס' שהוא שואל בדרך ממי' זאת אומרת שמה שיש פסוק על שתיה, מוכח שהנאה אינה בכלל אכילה לכרת וא"כ קשה על ר' אבהו. דאולי נלמד מזה שתמיד אין הנאה בכלל אכילה אבל דוחק לפרש כן דתוס' לא כתב כן ועוד דא"כ איך כתב שנאמר שזו הנ"מ בין חזקיה לר' אבהו דמשמע מדבריו דס"ל שבאמת יתחייב כרת על הנאה.

ובשו"ת רע"א תשובה (ק"ד) כתב לתרץ על קושיתם ע"פ מה שכתבנו דמסתבר שבאיסור הנאה רגיל בתורה, השיעור הוא בפרוטה ומסתפק שם בהנאה שאיסורה נלמד מהלשון אכילה, האם גם שם צריך פרוטה, או ששם השיעור בכזית, ומוכיח רע"א שגם שם השיעור הוא בפרוטה דבפ"ק הגמ' שואלת למה התורה כתבה לאסור הנאה של שור הנסקל בלשון "לא יאכל" שיהיה כתוב הלשון "לא יהנה" ולכאורה מה השאלה הרי יש נ"מ לענין שיעורים. שתתרוץ הגמ' שכתוב בלשון אכילה לומר שמספיק כזית ולא צריך פרוטה. ומוכח דתמיד צריך פרוטה לאיסורי הנאה. ולפי זה מתרץ רע"א פשוט דאמת יתכן שנהנה מחמץ בפסח חייב כרת אלא שצריך להנות ולהשתמש בשווה פרוטה. וא"כ אם היו לומדים את שניהם מצד הנאה היה צריך פרוטה ועכשיו שלומדים מריבוי שזה איסור אכילה השיעור הוא ברביעית ולא קשיא מידי. אבל לכאורה תירוצו טוב רק לשיטתו שאכילה והנאה הם שני איסורים א"כ שייך לומר שיש שני שיעורים לאכילה בכזית ולהנאה בפרוטה. אבל לדברי המל"מ שאיסור אכילה והנאה שניהם איסור אחד מה שייך שני שיעורים?

ולפי משי"כ לעיל דבהנאה האיסור הוא ההשתמשות, ובאכילת איסור הנאה ג"כ האיסור שניצל את החפץ לצורך גופו שייך לחלק דכשמנצל לאכילה צריך שיעור של אכילה ואם מנצל לדבר אחר ולהנאה אחרת השיעור הוא פרוטה (ולפ"י יצא שאם יאכל פחות מכזית ושווה פרוטה, יעבור על איסור הנאה בלי אסור אכילה שניצל שווה פרוטה של איסור הנאה ורק לא חשוב ניצול של אכילה ומ"מ יש להסתפק דאולי להנאת אכילה צריך דווקא כזית).

ואפשר לומר עוד תירוץ על קושיית המל"מ, דהנה ה"מנחת חינוך" (מצוה קי"ג) מסתפק לענין איסור הנאה האם שיעור הצרוף הוא בכדי אכילת פרס או שיעור אחר ומסיק שאין סברא שיהא שיעור של בכדי אכילת פרס וצריך הנאת פרוטה בבת אחת ולפ"י אפשר לומר אפי"אם יש כרת על איסורי הנאה זה דווקא בבת אחת ואם שתיה נלמדת מזה היה צריך בבת אחת ולכן צריך ריבוי שיתחייב אפי"בהפסק של כדי אכילת פרס. אבל יש לדחות דאפש"ל שדין אכילת פרס אינו דין מיוחד אלא יש בזה טעם שזה נחשב כאילו בבת אחת שזו הנאת אכילה שלימה אחת וה"ה בשתיה וא"כ אפי"אם שתיה היתה נלמדת מאיסור הנאה גם היה השיעור בכדי אכילת פרס (או בכדי שתית רביעית) כיוון שכך היא המציאות של הנאת שתיה אחת.

והנה לפי המל"מ כשאסור גם בהנאה באיסור אכילה מצד שזו ההנאה הכי גדולה, יש להסתפק בכל איסורי אכילה כשמותר בהנאה, האם הבאור שהתורה אסרה את האכילה מצד שהיא אכילה, או שהבאור שהתורה אסרה את האכילה כי היא ההנאה הכי גדולה וכאן התורה רצתה לאסור רק את ההנאה הגדולה.